

Michał Mordań

Uniwersytet w Białymstoku
e-mail: m.mordan@uwb.edu.pl
ORCID: 0000-0002-5709-3469

NAZWISKA PATRONIMICZNE Z FORMANTAMI *-OB-/-EB-*, *-IH-*
NAWIĄZUJĄCE DO LEKSYKI APELATYWNEJ
POŚWIADCZONE W METRYKACH PARAFII PRAWOSŁAWNEJ
W ŁAPACH (1898–1915)

ABSTRAKT

Przedmiotem uwagi w niniejszym artykule są nazwiska patronimiczne z sufiksami *-OB-/-EB-* i *-IH-* utworzone od nazw osobowych pochodzenia apelatywnego odnotowane w księgach metrykalnych parafii prawosławnej pw. św. Mikołaja w Łapach w latach 1898–1915. W tekście zastosowano metodę filologiczno-opisową, skupioną na badaniu etymologii podstaw słowotwórczych, oraz elementy podejścia interdyscyplinarnego, które zakłada analizę zależności między jednostkami języka i czynnikami socjologicznymi, historycznymi i politycznymi. Omówione nazwiska (wcześniej patronimy) powstały na bazie nazw osobowych pochodzących od apelatywów o różnej semantyce (por. np. *Безбородовъ, Тюнтинъ, Зайцевъ, Оръшниковъ, Балахоновъ, Вершининъ, Востриковъ, Маслениковъ*). Pod względem językowym w podstawach dominują leksemy wschodniosłowiańskie, w tym ukształtowane na gruncie gwar. Nazwiska z sufiksami *-OB-/-EB-* i *-IH-* reprezentują typ słowotwórczy mało produktywny na Podlasiu, natomiast ich stosunkowo duży odsetek w parafii prawosławnej w Łapach wynika z czynników historycznych i społeczno-ekonomicznych, a ściślej mówiąc – związany jest z imigracją ludności z bliższych i dalszych ziem Imperium Rosyjskiego.

Słowa kluczowe: onomastyka, antroponimia, nazwiska, sufiks *-ow/-ew*, sufiks *-in*, Łapy

ABSTRACT

PATRONYMIC SURNAMES WITH THE SUFFIXES -OV/-EV-, -IN-
REFERRING TO THE APPELLATIVE LEXIS RECORDED IN THE PARISH RECORDS
IN THE ORTHODOX PARISH IN ŁAPY (1898–1915)

The subject of this paper are patronymic surnames with the suffixes -ov/-ev- and -in-, derived from personal names of appellative origin recorded in the parish registers of the St. Nicholas Orthodox parish in Łapy in the years 1898–1915. The paper uses a philological-descriptive method, focusing on the study of the etymology of word-formation bases, as well as elements of an interdisciplinary approach, which assumes the analysis of the relationships between language units and sociological, historical and political factors. The surnames (previously patronyms) discussed here were created on the basis of personal names derived from appellatives with different semantics (cf. e.g. *Bezborodov, Tiuntin, Zaycev, Oreshnikova, Balachonov, Vershynin, Vostrikov, Maslennikov*). In the linguistic aspect, East Slavic lexemes dominate, including those formed on the basis of dialects. Surnames with the suffixes -ov/-ev- and -in- represent a word-formation type that is not very popular in Podlasie, but their relatively high percentage in the Orthodox parish in Łapy results from historical and socio-economic factors, or more precisely – it is related to the immigration of people from the near and far lands of the Russian Empire.

Keywords: onomastics, anthroponymy, surnames, suffix -ov/-ev, suffix -in, Łapy

Parafia prawosławna w Łapach ze względu na okoliczności powstania jest interesującym obiektem w badaniach dotyczących antroponimii Białostockizny. Początki miejscowej wspólnoty tego obrządku mają charakter zgoła inny niż większość tutejszych parafii rytu wschodniego. Do połowy XIX wieku wyznawców prawosławia w Łapach praktycznie nie było. Zamieszkująca kilkanaście okolicznych zaścianków szlachta zagrodowa należała wyłącznie do Kościoła rzymskokatolickiego¹. Struktura społeczna i konfesyjna mieszkańców uległa zmianie po 1851 r., kiedy rozpoczęto budowę linii kolejowej Warszawa–Petersburg. Łapy zaczęły pełnić funkcję dużego węzła granicznego², czego konsekwencją była imigracja ludności, w znacznej mierze z bliższych i dalszych ziem Cesarstwa Rosyjskiego. Oprócz urzędników

¹ P. Sobieszczak, *Łapy. Miasto przy kolei*, Łapy 2013, s. 75, 92, 113.

² A. Małek, *Prawosławna cerkiew p/w Św. Mikołaja w Łapach*, „Białostockizna” 1995, 2, s. 91; M. Dolistowska, *Kościół pw. św. Piotra i Pawła w Łapach i jego architekt Kazimierz Skórewicz*, „Białostockizna” 1996, 3, s. 61; Ł. Lubicz-Łapiński, *Łapy i ich mieszkańcy. Zaścianki Łapińskich w XV–XVIII w.*, Białystok 2004, s. 138; P. Sobieszczak, *Łapy. Miasto przy kolei...*, s. 113, 121, 147–216; P. Sobieszczak, *Łapy. Miasto, które się narodziło*, Łapy 2025, s. 57.

administracji różnego szczebla do Łap zaczęli napływać pracownicy kolejowi. Swoje potrzeby duchowe mieszkańcy ci zaspokajali początkowo w oddalonej o ok. 10 km świątyni w Surażu. Ponieważ liczba prawosławnych ciągle się zwiększała (w 1891 r. było to ok. 100 osób, w 1898 r. – ok. 400)³, powstała idea zorganizowania własnej cerkwi. W 1898 r. erygowano podlegającą ordynariatowi kolejowemu parafię pw. św. Mikołaja. W tym samym roku wyświęcono cerkiew, jak się później okazało – pierwszą i tymczasową, bowiem pięć lat później powstał komitet budowy nowej świątyni, którą konsekrowano w roku 1906. Wspólnotę parafialną tworzyły rodziny pracowników 5. odcinka Kolei Warszawsko-Petersburskiej z obszaru diecezji chełmsko-warszawskiej (z wyjątkiem stacji Warszawa) i urzędników administracji rosyjskiej. Z cerkwi korzystali też inni wierni zamieszkujący w okolicach Łap⁴. W roku poprzedzającym wybuch I wojny światowej na terenie Łap zamieszkiwało ok. 1270 osób prawosławnych⁵, natomiast cała parafia liczyła ponad 1400 członków i obejmowała również wiernych ze stacji kolejowych w Szepietowie, Czyżewie, Małkini, Zielonce, Łochowie, Tłuszczu oraz kolejarzy Kolei Nadwiślańskich na odcinkach Łapy–Ostrołęka, Ostrołęka–Tłuszcz i Ostrołęka–Małkinia⁶. Taki stan rzeczy przetrwał jedynie do 1915 r., kiedy niemal wszyscy urzędnicy administracji i pracownicy kolei obrządku wschodniego opuścili miejsca pracy, udając się w głąb Rosji. Oficjalnie parafia istniała jeszcze przez okres 5 lat, ale cerkiew była już nieczynna. W 1920 r. w Łapach zamieszkiwały już tylko 83 osoby prawosławne⁷.

Odzwierciedleniem specyfiki omawianej parafii, historii jej powstania i funkcjonowania są odnotowane w księgach metrykalnych antroponimy, w tym nazwiska, które stanowią przedmiot zainteresowania w niniejszym artykule. W podstawach słowotwórczych tej kategorii onimów licznie występują wschodniosłowiańskie formy imienne i apelatywy, choć ta akurat właściwość nie jest wyróżnikiem wyłącznie cerkwi w Łapach, ponieważ dotyczy ona – z różną intensywnością – całego pogranicza polsko-ruskiego i – jako konsekwencja sytuacji etnolingwistycznej byłego Wielkiego Księstwa Litewskiego – występuje nie tylko w parafiach obrządku prawosławnego. Osobliwość nazwisk odnotowanych w metrykach cerkwi łapskiej przejawia się w większym stopniu w płaszczyźnie słowotwórczej i ma związek ze stosunkowo dużym udziałem antroponimów z sufiksami *-oθ-/-eθ-*, *-uH-*, uważanych

³ P. Sobieszczak, *Łapy. Miasto przy kolei...*, s. 121–122.

⁴ A. Małek, *Prawosławna cerkiew...*, s. 91.

⁵ P. Sobieszczak, *Łapy. Miasto przy kolei...*, s. 123.

⁶ G. Sosna, A. Troc-Sosna, *Zapomniane dziedzictwo. Nie istniejące już cerkwie w dorzeczu Biebrzy i Narwi*, Białystok 2002, s. 115.

⁷ Por. P. Sobieszczak, *Łapy. Miasto, które się narodziło...*, s. 58–60, 261.

w nauce onomastycznej za modele typowe dla nazewnictwa rosyjskiego, chociaż przyrostki te cechują się dużym zasięgiem terytorialnym i występują w systemach onimicznych różnych języków słowiańskich⁸.

W księdze za 1905 rok, na przykład, odnotowano 59 chrztów (w tym dwukrotnie bliźniąt). W większości wypadków akty metrykalne zawierają informację o miejscu pochodzenia rodziców (ściślej rzecz ujmując – ojca) chrzczonego dziecka. Pod względem geograficznym gubernię łomżyńską (powiat mazowiecki), na terenie której leżały Łapy w badanym okresie, wskazano jedynie w jednej metryce. Więcej chrztów dotyczy dzieci, których ojcowie pochodzili z sąsiadującej guberni grodzieńskiej (w tym z powiatu grodzieńskiego – 4, białostockiego, bielskiego, sokólskiego i wołkowyskiego – po 2, brzeskiego – 1). W stosunku do pozostałych osób jako miejsce pochodzenia podano następujące gubernie: pskowska – 6, mińska – 4, wileńska, wołyńska – po 3, chersońska, riazańska, smoleńska, twerska, witebska – po 2, kałuska, kijowska, niżnonowogrodzka, podolska, sankt-petersburska, siedlecka, tambowska, tulska, warszawska – po 1. Jednak nawet w wypadku braku informacji tego typu można zauważyć, że wskazane w dokumentach osoby mają rosyjskie nazwiska, por. np. *Жандармскій унтеръ-офицеръ Варшавскаго отдѣленія С.-Петербургско-Варшавскаго жандармскаго офицерскаго управления желѣзныхъ дорогъ, Евфимій Косминъ Кузьминъ; Уволенный въ запасъ чиновниковъ артиллерійскаго вѣдомства, коллежскій регистраторъ, Александръ Павловъ Назаровъ; Инженеръ-технологъ, коллежскій секретарь Іоаннъ Васильевъ Семановъ* i inne. Urzędnikami, przedstawicielami służb mundurowych i osobami wykonującymi zawody kluczowe dla funkcjonowania państwa niekiedy byli podlascy autochtoni, ale znacznie częściej byli to mężczyźni z dalszych terenów imperium, przeważnie Rosjanie.

Nazwiska należące do analizowanego modelu słowotwórczego są z historycznego punktu widzenia formacjami odojcowskimi bądź strukturami patronimicznymi utworzonymi od imienia lub przezwiska dalszego przodka, np. *Прохор > Прохоров, Николай > Николаев, Лука > Лукин, Маляр > Маляров, Князь > Князев, Шанка > Шанкин*⁹. W tym szkicu obiektem uwagi są antroponimy z formantami -ов-/-ев-, -ин- ukształtowane na bazie onimów opartych na leksyce apelatywnej¹⁰.

⁸ Б.О. Унбегаун, *Русские фамилии*, Москва 1989, s. 16, 18, 292.

⁹ Е.Н. Полякова, *Из истории русских имен и фамилий*, Москва 1975, s. 63, 69; А.В. Суперанская, А.В. Суслова, *Современные русские фамилии*, Москва 1981, s. 17–18; Б.О. Унбегаун, *Русские фамилии...*, s. 13.

¹⁰ Ustalając pochodzenie nazwisk, korzystam ze źródeł leksykograficznych, wykorzystuję też opracowania onomastyczne (zob. spis literatury), w których autorzy podają najbardziej prawdopodobne motywacje pierwotnego antroponimu.

W analizowanym zbiorze stanowią one dość pokaźną grupę nazw osobowych. Ich popularności sprzyjała nie tylko powszechność przezwisk. Duża liczba nazwisk patronimicznych bazujących na słownictwie pospolitym wynika również z tego, że niekiedy ojciec lub dziadek mieli dwa imiona: chrześcijańskie i pochodzące od wyrazu pospolitego. W sytuacjach tego typu nazwisko dziedziczne kształtowało się zwykle od onimu odapelatywnego, ponieważ to właśnie ono, wobec ograniczonego zasobu imion chrześcijańskich, w większym stopniu zapewniało funkcję dyferencyacyjną¹¹. Warto jednak zaznaczyć, że w grupie nazw osobowych pochodzenia apelatywnego przeważnie nie jest możliwe odróżnienie jednoczłonowych imion rodzimych od tożsamyh formalnie przezwisk¹².

W podstawach słowotwórczych onimów tkwią apelatywy o różnej semantyce. Jedną z takich grup tworzą rzeczowniki związane z wyglądem zewnętrznym człowieka, wprost nazywające nosiciela danej cechy¹³. Określenia apelatywne z tym znaczeniem, a później także nazwy osobowe (przezwoiska lub imiona charakteryzujące) stanowią przykład oddziaływania motywacji bezpośredniej. Miana te zostały spetryfikowane w takich patronimach (a z czasem – w nazwiskach), jak np.:

Красулинъ – por. ukr. *красуля* ‘piękna dziewczyna, kobieta’ SUMB 4 329;

Кудрявцевъ – por. ros. *кудрявецъ* ‘człowiek kędzierzawy, z kręconymi włosami’ FED 125;

Курбатовъ – por. ros. gw. *курбат* ‘człowiek niskiego wzrostu, gruby’ GAN 263;

Щановъ – por. ros. *щан* ‘fircyk, elegant, frant; człowiek wystrojony i uczesany na pokaz’ GAN 581.

Z motywacją bezpośrednią związane są również określenia dotyczące cech wewnętrznych człowieka, jego zachowania, sposobu bycia, umiejętności. Nazwy tego typu można odnaleźć m.in. w następujących nazwiskach:

Байковъ – por. **бай*, **байко* (n.os. *Бай*, *Байко*)¹⁴ – w gw. ros. oraz w jęz. błr. i ukr. określenie gaduły, opowiadacza, bazarza FED 25, 27; BIR 33;

Вольникова – por. ros. *вольник* ‘osoba postępująca według własnej woli’, ‘człowiek, który wynajął się do służby wojskowej’, ros. gw. *вольник* ‘zuchwałe, zachowujące się samowolnie dziecko, łobuz, psotnik’ GAN 111;

¹¹ Por. Б.О. Унбегаун, *Русские фамилии...*, s. 16.

¹² А.В. Суперанская, А.В. Суслова, *Современные русские...*, s. 35, 37.

¹³ W badanym materiale nie tworzą one zbyt licznej grupy. Jednocześnie należy zauważyć, że z wyglądem zewnętrznym związany jest szereg apelatywów przymiotnikowych (zob. niżej).

¹⁴ W cytowanych źródłach brak tych apelatywów. Autorzy wymieniają je w charakterze określeń proprialnych.

Добродумова – por. ros. *добродум* ‘o człowieku mającym dobre zamiary’ DAL I 444;

Кучинъ – por. *куча* ‘człowiek dokuczliwy, kłopotliwy’ FED 129;

Мудриковъ – por. ukr. *мудрик* ‘pojętny, roztropny, mądry człowiek, mądrala’,
błr. reg. *мудрык* ‘chytrus’ BIR 288;

Мямлинъ – por. ros. *мямля* ‘człowiek apatyczny, obojętny, niezdecydowany;
gapa, ślamazara’, ‘człowiek lubiący pospać’, ‘człowiek głupi’ GAN 326;

Потатыевъ – por. ros. *потатуй* ‘o człowieku potakującym, który nie ma
własnego zdania, własnych przekonań’, ‘człowiek ustępliwy, zgodny’
GAN 383;

Рубакинъ – por. ros., ukr., błr. *рубака* ‘śmiełek walczący na szable’ DAL IV 107,
SUMB 7 890, TSBM 4 719, ros. *рубака* ‘odważny, waleczny jeździec’ DAL
IV 107;

Скрозниковъ – por. ros. *сквозник* ‘człowiek chytry, o bystrym umyśle, wnikliwy; doświadczony cwaniak’; nazwisko *Скрозников* odzwierciedla starszą, w czasach dzisiejszych dialektalną, wymowę: w wielu gwarach mówią *скрозь* zamiast *сквозь*; dodatkowo w obwodzie archangielskim ap. *скрозник* oznacza ‘żarłoczny, nienasycony’ GAN 435;

Тутольмина – por. tur. *tutulma* ‘jąkała’, *tutalma* ‘epileptyk’ BASK 67;

Тюнтинъ – por. ros. gw. (*тюнить* < gw.) *тюней* ‘pasożyt, leń’ GAN 484.

Z drugiej strony dają się wyodrębnić grupy nazw z motywacją metaforyczną lub metonimiczną. Wyrazistym tworzywem do tworzenia przezwisk są określenia zwierząt i inne nazwy związane ze światem zwierzęcym¹⁵. Nie zaskakuje zatem to, że nazwiska tej grupy są reprezentowane w materiale źródłowym stosunkowo licznie, por. np.:

Байбаковъ – por. ros. *байбак* ‘świstak stepowy – gat. ssaka’ GAN 38;

Барановъ – por. ros., ukr., błr. *баран*, pol. *baran* ‘gatunek ssaka’, ‘przen. głupi, tępy człowiek’ BTS 59, SUMB 1 103, TSBM 1 341, SW I 96; por. też BASK 149–151 i n. herbu *Baran*¹⁶;

Вандышевъ – por. ros. *вандыш* ‘określenie różnych gatunków małych ryb, np. stynki’; możliwe, że przezwisko *Вандыш* nadano na podstawie wyglądu

¹⁵ M. Magda-Czekaj, *Świat przyrody widziany przez nazwiska pochodzenia gwarowego*, „Onomastica” 2016, LX, s. 159; K. Czubała, *Nazwiska współczesnych mieszkańców Chełma mające w swych podstawach nazwy zwierząt i roślin (z uwzględnieniem elementów wschodniosłowiańskich i germańskich)*, „Poradnik Językowy” 2008, 5 (654), s. 59.

¹⁶ A. Cieślikowa, *Nazwy własne w procesie rekonstrukcji obrazu dawnego świata*, [w:] *Przeszłość w językowym obrazie świata*, A. Pajdzińska, P. Krzyżanowski (red.), Lublin 1999, s. 272.

- zewnątrznego (np. mały, szczupły) lub ze względu na cechy charakteru (np. zręczny, zwinny) GAN 92;
- Волковъ / Волкова* – por. ros. *волк* ‘wilk – gat. ssaka’, ‘przen. człowiek doświadczony w jakiejś dziedzinie’ BTS 146;
- Воробьевъ* – por. ros. *воробей* ‘wróbel – gat. ptaka’ DAL I 242, ‘pot. o człowieku, zwłaszcza dziecku z rozwichrzonymi lub najeżonymi włosami albo o zasępionym człowieku’, ‘pot. człowiek doświadczony w jakiejś dziedzinie’ BTS 150;
- Гусевъ* – por. ros., błr. *гусь* ‘gęś – gat. ptaka’ BTS 236, TSBM 2 100, ros. *гусь* ‘pot. o człowieku niewzbudzającym zaufania; o człowieku niesolidnym, zawodnym lub cwany, przebiegłym, zręcznym’ BTS 236; na północy Rosji leksemem *гусь* określano człowieka zachowującego się niepoprawnie GAN 147;
- Зайцевъ* – por. ros., błr. *заяц*, ukr. *заєць* ‘zając – gat. ssaka’ BTS 339, TSBM 2 424, SUMB 3 120;
- Котовъ* – por. ros. *кот*, pol. *kot* ‘gat. ssaka, samiec kota’, ‘pot. o mężczyźnie pożądanym, lubieżnym’ BTS 463, SW II 502, błr. *кот* ‘ts. w 1. zn.’ TSBM 2 717;
- Кочетковъ* – por. ros. gw. *кочеток* ‘kogut’ FED 121;
- Куликовъ* – por. ros., ukr. *кулик*, błr. *кулік*, pol. *kulik* ‘gat. ptaka’ BTS 479, SUMB 4 390, TSBM 2 752, SW II 626, ros. *кулик* ‘przen. pijak’, ‘przen. człowiek głupi, prostacki, niedomyślny’, ‘przen. człowiek z długim nosem’ GAN 261–262;
- Лебедевъ / Лебедева* – por. ap. ros. *лебедь*, ukr. *лебідь*, błr. *лебедзь* ‘łabędź – gat. ptaka’ BTS 488, SUMB 4 458, TSBM 3 28;
- Медведевъ* – por. ros. *медведь*, błr. *мядзведзь* ‘niedźwiedź – gat. ssaka’, ‘pot. o człowieku dużym i silnym, lecz niezgrabnym i niezręcznym’ BTS 528, TSBM 3 190; w czasach przedchrześcijańskich niedźwiedź był zwierzęciem otoczonym kultem. Nadając takie imię dziecku, uważano, że silny i groźny niedźwiedź ochroni go od złych mocy i chorób; natomiast jako przezwisko mogło zostać ono nadane właśnie ze względu na skojarzenie z niezgrabnością, ociężałością, niezdarnością, koślawością L–H 278;
- Мурашкинъ* – por. ukr., błr. *мурашка* ‘mrówka – gat. owada’ SUMB 4 828, TSBM 3 182, ros. *мурашка* ‘pot. i pieszcz. o mrówce’ BTS 563, por. też ros. gw. *мураш*, *мураха* (< *мурастый*) ‘pstry’ oraz gw. *мураш* ‘chłop zajmujący się sprzedażą hurtową’ GAN 323;
- Мухинъ* – por. ros., ukr., błr. *муха*, pol. *tucha* ‘gat. owada’ DAL II 362, SUMB 4 832, TSBM 3 184, SW II 1064;
- Орловъ* – por. ros. *орёл*, ukr. *орел* ‘orzeł – gat. ptaka’, ‘o dzielnym, silnym i odważnym człowieku’ BTS 725, SUMB 5 743; antroponim mógł być nadany

wskutek podobieństwa do typowych dla tego ptaka cech zewnętrznych lub zachowania: żwawości, rzeźkości, wysmukłości, bystrego wzroku, garbatego nosa, śmiałości L–H 177;

Петухова – por. ros. *петух* ‘kogut’, tak określano osobę dumną, wyniosłą, pewną siebie L–H 428; por. też im. *Петух(а)* < cerk. *Петр* TiŚl 285;

Соколовъ – por. ros. *сокол*, ukr. *сокіл*, błr. *сокал*, błr. pot. *сакол*, pol. *sokół* ‘gat. ptaka’, ‘lud. o mężczyźnie odważnym lub pięknym’ BTS 1231, SUMB 9 438, TSBM 5/1 22, 231, SW VI 262;

Соловьевъ – por. ros. *соловей* ‘słowik – gat. ptaka’ BTS 1233, ukr. *соловей*, błr. *салавей* ‘ts.’, ‘człowiek mający ładny, zazwyczaj wysoki głos i wykazujący się umiejętnością śpiewania’ SUMB 9 444, TSBM 5/1 24;

Уткинъ – por. ros., ukr. *утка* ‘kaczka’ BTS 1406, SUMH 4 364.

Zwraca uwagę przede wszystkim obecność określeń gatunkowych. Wyraźnie dominują nazwy ptaków i ssaków jako istot najbliższych człowiekowi. Takie zestawienie pozwala dostrzec analogie między wyglądem i zachowaniem ludzi i zwierząt.

Charakteryzując i wartościując drugiego człowieka, doszukiwano się też podobieństw do świata roślinnego. Odzwierciedleniem tych zachowań mogą być m.in. następujące nazwiska:

Боровкинъ – por. pol. *borówka*, błr. reg. *бароўка* ‘ts.’ BIR 43;

Будриковъ – por. błr. *будрык* ‘zdrobn. od *будра* – bluszcz, lnica pospolita – gat. rośliny’ BIR 64;

Виноградовъ – por. ros., ukr. *виноград*, błr. *вінаград* ‘winorośl, winogrona – gat. rośliny’ BTS 131, SUMB 1 441, TSBM 1 491; jest to przypuszczalnie nazwisko tzw. sztuczne, nadane w środowisku cerkiewnym: winorośl często występuje w literaturze religijnej i odgrywa ważną rolę w symbolice chrześcijańskiej GAN 104;

Жолудевъ – por. ros. *жёлудь*, ukr. *жолудь*, błr. *жолуд* ‘żołędź – owoc dębu’ BTS 302, SUMB 2 543, TSBM 2 258;

Лутковъ – por. błr. *лут*, zdrobn. *лутко* ‘łyko z młodej lipy’, ‘reg. sęk lipy, z którego można zdjąć korę na łyka’, ros., ukr. ‘łyko’ BIR 258;

Маковъ – por. ros., ukr., błr. *мак*, pol. *tak* ‘gat. rośliny’ DAL II 291, SUMB 4 601, TSBM 3 86, SW II 852;

Озолинъ – por. łot. *ozols* ‘dąb – gat. drzewa’ MEZS II 80;

Орешникова – por. ros. *орешник*, błr. *арэшнік* ‘leszczyna – gat. drzewa’ DAL II 692, TSBM 1 273;

Садовъ – por. ros., ukr., błr. *сад*, pol. *sad* BTS 1139, SUMB 9 9, TSBM 5/1 16, SW VI 2;

Цвѣтковъ / Цвѣткова – por. ros. *цветок*, ukr. *цвіток* ‘kwiatek’ BTS 1458, SUMB 11 189; według Iriny Ganżyny jest to nazwisko sztuczne powstałe w środowisku uczniów seminarium duchownego GAN 523;
Чесноковъ – por. ros. *чеснок*, błr. *часнок* ‘czosnek’ BTS 1476, TSBM 5/2 305;
Шакутинъ – por. lit. *šakute* ‘gałąź’ (również w zn. ‘widelec’) BIR 462;
Элькснинъ – por. łot. *alkšņa* ‘olcha – gat. drzewa’ MEZS I 108.

W podstawach nazwisk znalazły się nie tylko nazwy gatunkowe roślin, lecz także ich elementy (owoce, kwiaty). Niektóre onimy nawiązują do leksemów nazywających inne obiekty, zbiorowości roślin (por. np. ap. *sad*).

Nazwiska patronimiczne (a wcześniej przezwiska lub niechrześcijańskie imiona rodzime) mogły też pochodzić od nazw przedmiotów różnego rodzaju, por. np.:

Балахоновъ – por. ros. *балахон* ‘określenie kilku typów odzieży’ NIK 15;
Булавинъ – por. ros., ukr. *булава*, pol. *bulawa* ‘ozdobna głowica będąca zakończeniem laski’, ‘rodzaj broni, będący również symbolem władzy hetmańskiej, atamańskiej itp.’ DAL I 139, SUMB 1 253, SW I 233, błr. *булава* ‘ts.’, ‘o tępych, głupim człowieku’ TSBM 1 417–418;
Грошевъ – por. ros., błr. *грош* ‘grosz – moneta’ DAL I 399, TSBM 2 81, ukr. *гроші*, błr. *грошы* ‘pieniądze’ SUMB 2 177, TSBM 2 81, pol. *grosz* ‘pieniądz różnej wartości’, ‘drobny pieniądz’, ‘przen. pieniądze, kapitał, fundusz, gotówka’ SW I 913–914;
Драбковъ – por. ukr. *драбки* ‘drabiny stanowiące boczne ścianki wozu’ SUMB 2 404;
Кочергина – por. ros., ukr. *кочерга*, błr. *качарга* ‘pogrzebacz’ BTS 464, SUMB 4 315, TSBM 2 669;
Крюковъ – por. ros. *крючок* ‘haczyk’; dawniej tak określano strapczego, prokuratora powiatowego w Cesarstwie Rosyjskim lub innego urzędnika biurokratę albo każdego innego człowieka czepialskiego i drobiazgowego FED 124;
Кузовкина – por. ros. *кузовка* ‘koszyk’ BIR 227;
Лантевъ – por. ros. *ланти*, ukr. *ланті*, błr. *ланці*, pol. *łapcie* ‘rodz. obuwia noszonego przez chłopów’ BTS 487, ZUE 336–337, TSBM 3 21, SW II 795, ros. *лапоть*, błr. *лапаць* ‘przen. o człowieku niekulturalnym, zacofanym’ BTS 487, TSBM 3 21;
Обуховъ – por. ros. *обух*, błr. *абух* ‘tępa strona ostrego narzędzia’, ‘przen. człowiek tępy, głupi i uparty; nieposłuszny’ GAN 11, TSBM 1 83–84, ukr. *обух*, pol. *obuch* ‘ts. w 1. zn.’ SUMB 5 598, SW III 527;
Чемодановъ – por. ros., ukr. *чемодан*, błr. *чамадан* ‘walizka’ BTS 1471, SUMB 11 293, TSBM 5/2 291.

W podstawach antroponimów tego zbioru wystąpiły nazwy przedmiotów związanych z bytem, z życiem codziennym. Wśród nich pojawiły się m.in. nazwy odzieży czy broni.

Etymonami niektórych mian mogły być nazwy potraw, por.:

Алябьевъ – por. ros. *алыбья* ‘wyroby mączne różnego rodzaju: bułeczki z nadzieniem, podpłomyki, racuchy itp.’ FED 15; por. też baszk. i tat. ap. *alaba*

< arab. *al-īfa* ‘nagroda, wynagrodzenie’ oraz im. arab. *Алибей* BASK 182;

Корсунувъ – por. ros. gw. (irk.) *корсун* ‘placek z tłuczonych owoców czarernchy’ (również w zn. ‘miąższ czarernchy’) DAL II 170;

Солодухинъ – por. ros. *солодуха* ‘ciasto ze słodem’; leksem używany w funkcji przezwiska osoby pełnej, grubej, otyłej FED 210.

Antroponimy tego typu mogły określać osoby nie tylko na podstawie ich gustu kulinarnego, lecz także, na przykład, podobieństwa zewnętrznego do desygnatu.

Pojawiają się też nazwiska od nazw części ciała, co sugeruje związek z jakąś cechą zewnętrzną pierwotnego nosiciela:

Зубинъ – por. ros., ukr., błr. *зуб* ‘ząb’ BTS 371, SUMB 3 724, TSBM 2 517; ap. mógł służyć jako określenie człowieka mającego ładne, duże, długie lub w jakiś sposób wyróżniające się zęby; jednocześnie na bazie tego ap. mogły kształtować się określenia człowieka wskazujące na jego cechy wewnętrzne, por. np. ros. gw. *зубастый*, *зубатый* ‘nieustępliwy’, ‘kłótlivy, zuchwały’, ‘ordynarny, zły’, ‘zadziorny’ GAN 220.

Etymonami mogły być też nazwy związane z elementami form ukształtowania terenu i pojęciami topograficznymi, por.:

Боцаговъ – por. ros. *бочага*, reg. *бочаг* ‘głęboka kałuża lub wypełniona wodą jama’, ‘jama lub głębina rzeczna’ DAL I 120;

Вершининъ – por. ros., ukr. *вершина*, błr. *вяршыня* ‘szczyt, wierzchołek’ DAL I 184, SUMB 1 337, TSBM 1 603.

Leksemy oznaczające pojęcia abstrakcyjne nie należą do produktywnych w analizowanym materiale źródłowym, por.:

Арутюновъ – por. orm. *арутюн* ‘wskrzeszenie, odrodzenie’ NIK 12.

W podstawach niektórych onimów można doszukiwać się leksemów czasownikowych, sugerujących nazywanie ludzi na podstawie wykonywanych przez nich czynności, jednorazowych lub powtarzalnych, por. np.:

- Абуянцѣва* – por. może ros. *обуять* ‘doprowadzić do szału, pozbawić rozumu, rozsądku’ DAL II 628; por. też orm. nazw. *Abojan*;
- Бакинъ* – por. może ros. *бакать* ‘rozmawiać, gawędzić, gadać’ GAN 45, ukr. *бакати* ‘mówić «ba»’ SUMH 1 22;
- Глазыринъ* – por. ros. gw. *глазырить* ‘patrzeć, ziewać, oglądać coś lub patrzeć bez celu, na próżno’ GAN 127;
- Подсыпанинъ* – por. ros. *подсыпать* ‘podsypać; podsypywać’ DAL III 208, błr. *падсыпаць* ‘podsypać, nasypać’, ‘przen. skrytykować kogoś’ TSBM 3 569;
- Шуруева* – por. może ros. *шуровать* (imp. *шуруй*) ‘mieszać pogrzebaczem’ DAL IV 649, ros. *шуровать*, błr. *шурываць* ‘mieszać w palenisku gorące paliwo’, ‘pot. przejawiać energiczne działanie; szybko, energicznie robić coś’ BTS 1508, TSBM 5/2 412.

W kreacji antroponimów brały udział również przymiotniki. W nazwach tej podgrupy można mówić zarówno o motywacji bezpośredniej, jeśli dana cecha (właściwość) wyrażona przymiotnikiem odnosiła się wprost do osoby identyfikowanej, jak i motywacji pośredniej, gdy leksem wykorzystany do nazwania człowieka nasuwał skojarzenie z innym przedmiotem lub zjawiskiem¹⁷:

- Безбородовъ* – por. ros. *безбородый* ‘niemający brody’ DAL I 58;
- Бѣленковъ* – por. ap. z rdzeniem ros., błr. *бел-*, ukr. *біл-*, pol. *biał-*, np. ros. *белый* ‘biały’; przezwiska typu *Белой*, *Беляй*, *Белец*, *Белко*, *Белянка* mogły być nadawane ze względu na wygląd zewnętrzny (w zn. ‘jasny, bardzo błądy, o białej twarzy lub białych włosach’); ponadto *белый* w zn. ‘miły, drogi, dobry, czysty, bez plam’ GAN 60–61; por. liczne zn. ap. *белый* (i poch.) DAL I 152–157;
- Бѣловъ* – zob. wyżej;
- Бѣлявина* – por. ros. *белявый* ‘jasnowłosy’ BTS 71, ros. *белавый* ‘jasny, bardzo błądy, o blond włosach’ GAN 60, ukr. *білявий* ‘jasnowłosy, białowłosy’, ‘białawy, błądy’ SUMB 1 185; zob. też wyżej nazw. *Бѣленковъ*, *Бѣловъ*;
- Востриковъ* – por. błr. *востры*, ukr. *острий* ‘ostry’ TSBM 1 507, SUMB 5 789, ros. *острый* ‘ostry’, ‘przen. szybki, dziarski, żwawy, sprytny, zwinny’ BTS 735, GAN 114¹⁸;

¹⁷ Por. L. Citko, *Apelatywy antroponimiczne w nazwiskach podlaskich XV–XVII wieku na tle słownictwa gwarowego*, [w:] *Studia Slawistyczne 7. Pogranicza: kontakty kulturowe, literackie, językowe*, L. Dacewicz, B.E. Dworakowska (red.), Białystok 2008, s. 192.

¹⁸ Por. n.os. (*В*)острик, (*В*)острый, *Вострота*, *Вострыш*, (*В*)остряк, *Острец*, *Остряга*, *Остряха* itp. W gwarach na początku słowa rozpoczynającego się samogłoską nierzadko dodawano spółgłoskę *в* GAN 114.

Жиляева – por. ros. *жилявый* ‘człowiek z mocnymi żyłami, silny’ GAN 196;
Лысенковъ – por. ros. *лысый*, ukr. *лисий*, błr. *лысы* ‘łysy, bez włosów’, pol. *łysy*
 DAL II 276, SUMB 4 489, TSBM 3 65, SW II 832;

Огромновъ – por. ros. *огромный* ‘ogromny’ DAL II 648, pol. *ogromny* SW III 720, pol. *ogromny*, *ohromny* ‘silny, potężny, ogłuszający, gromki, grzmiący, huczący, hałaśliwy, donośny’, pol. *ogromny* ‘bogaty, wielki’ SW III 721;

Пъгановъ – por. *пегий* ‘pstry, plamisty, cętkowany’, ‘dwukolorowy’; możliwe, że tak nazywano człowieka w związku ze specyficznym kolorem włosów lub wyglądem skóry (w strus. *pega* ‘pieg’) GAN 360;

Ражевъ – por. ros. gw. *ражий* ‘człowiek krzepki, urodziwy, piękny’ GAN 397;
Разумъевъ / *Разумъева* – por. *разумны* ‘mądry, rozumny’ (por. błr. przezw. *Разумей*, zdrobn. *Разумейчык*, ukr. *Разумейко*) BIR 347, por. też im. cerk. *Разумник* SIP 88;

Сивковъ – por. ros. *сивый* ‘o człowieku: siwy, tj. szary, popielaty’; mogło występować jako określenie człowieka z siwymi włosami, brodą lub wąsami GAN 433;

Скупинъ – por. ros. *скупой*, ukr. *скупий*, błr. *скупы* ‘skąpy’ BTS 1204, SUMB 9 335, TSBM 5/1 191;

Смирновъ – por. ros. *смирной* ‘pokorny, cichy, posłuszny’, nazwa ta mogła odzwierciedlać rzeczywiste cechy małego dziecka lub była nadana jako życzenie rodziców dotyczące zachowania dziecka w przyszłości¹⁹ GAN 444;

Тихменевъ – por. tur. z mong. *tiimhen*, *tiimhen* ‘zły, nieistotny, nieważny, nikły, nieszczególny’ BASK 182–183, GAN 473;

Широковъ – por. ros., ukr. *широкий*, błr. *шырокі* ‘szeroki’ BTS 1498, NIK 170, SUMB 11 456, TSBM 5/2 432.

Odrębną grupę tworzą onimy nawiązujące do nazw zawodów²⁰ lub określeń osób wykonujących określone zajęcia, zazwyczaj w dłuższym odcinku czasu, a także do nazw funkcji społecznych i godności:

Бубльевъ – por. może ros. *бублейница* ‘kobieta zajmująca się wypiekiem obwarzanków lub handlująca nimi’ DAL I 135;

¹⁹ Por. też odnotowane w zabytkach XVI–XVII w. imiona *Смиреной*, *Смирено*, *Смирко*, *Смирка*, *Смирый*, *Смирязя*, *Смирутка* GAN 444.

²⁰ O miejscu nazw odzawodowych w systemie apelatywno-proprialnym zob. np. A. Cieślíkowa, *Staropolskie odapelatywne nazwy osobowe. Proces onimizacji*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1990, s. 152.

- Ведерникова* – por. ros. *ведерник* ‘rzemieślnik wyrabiający wiadra’ GAN 97;
Гончаренковъ – por. ros., ukr. *гончар*, błr. *ганчар* ‘garncarz, rzemieślnik wytwarzający gliniane naczynia, kafle, zabawki’ BTS 218, SUMB 2 124, TSBM 2 26, w jęz. stbłr. leksem ten występował w znaczeniu ‘zdun, strycharz’ L–H 182;
Гончаровъ – zob. wyżej;
Капраловъ / *Капралова* – por. ros., ukr., błr. (z fr.) *капрал*, pol. *kapral* ‘jeden ze stopni wojskowych’ BTS 416, SUMB 4 96, TSBM 2 632, SW II 249;
Ковалевъ – por. ukr. *коваль*, błr. *каваль*, pol. *kowal* GAN 260;
Козаковъ – por. *козак*, *казак*, pol. *kozak*; zdaniem Iriny Ganżyny nazwisko, wbrew pozorom, może nie mieć związku z kozactwem: na północy Rosji, gdzie antroponim występuje stosunkowo często, leksemy *казак*, *казачок* określają najemnego robotnika, parobka GAN 229²¹;
Козопасовъ – por. *козопас* ‘pasterz kóz’²²;
Королевъ – por. ros., ukr. *король*, błr. *кароль* ‘król’ DAL II 168, SUMB 4 297, TSBM 2 645;
Котлярова – por. ros. *котляр* ‘rzemieślnik wyrabiający naczynia z miedzi, samowary i inne metalowe przedmioty’ FED 120;
Кузнецовъ – por. ros. *кузнец* ‘kowal’ GAN 260;
Масленниковъ – por. ros. *масленник* ‘rzemieślnik wyrabiający masło lub olej’, ‘handlarz olejem lub masłem’ GAN 311;
Мельниковъ – por. ros. *мельник* ‘młynarz’ GAN 314, pol. gw. *mielnik* ‘ts.’ SW II 956;
Пастуховъ – por. ros., ukr., błr. *пастух*, pol. *pastuch* ‘pasterz’ DAL III 23, SUMB 6 91, TSBM 4 92, SW IV 80;
Поповъ – por. ros. *поп* ‘pog. duchowny prawosławny’; według Iriny Ganżyny, określenie dzierżawcze *попов* mogło oznaczać nie tylko syna, lecz także robotnika zatrudnionego przez duchownego do wykonywania prac GAN 379, pol. *поп* ‘kapłan niechrześcijański, ofiarnik’, ‘duchowny prawosławny, ksiądz unicki’, ‘ksiądz katolicki’ SW IV 638;
Скорнякова – por. ros. *скорняк* ‘rzemieślnik zajmujący się obróbką skóry, szyjący futra’ GAN 437;
Старовойтовъ – por. ros. *старовойт* ‘były wójt’ FED 212.

Większość zacytowanych nazwisk ma swoje źródło w określeniach rzemieślników różnych cechów. Można zatem przypuszczać, że w stosunku do pierwotnych

²¹ W niektórych gwarach *казак* to określenie statecznego, postawnego lub dziarskiego człowieka GAN 229.

²² A.В. Суперанская, А.В. Суслова, *Современные русские...*, s. 29; por. też SW II 515.

nosicieli tych nazw formacje patronimiczne kształtowały się na bazie określeń osób rzeczywiście wykonujących dany zawód. Od nazw stanowisk lub funkcji pochodzą nazwiska *Капрановъ* / *Капранова*, *Королевъ*, *Поповъ*, *Старовойтовъ*. Być może w stosunku do niektórych z nich należy mówić o przezwiskowym, przenośnym znaczeniu apelatywu.

Jednoznaczne ustalenie genezy szeregu onimów następuje z trudnością ze względu na ich wielomotywacyjność. Zjawisko to ma związek z możliwością pochodności nazwy od różnych wyrazów pospolitych (często z podobnym znaczeniem) albo wynika z wieloznaczności jednego apelatywu. Sytuację komplikuje także i to, że dany leksem (lub leksemy) uformował się na gruncie różnych języków lub gwar i jego zawartość semantyczna okazjonalnie mogła być w niejednakowym stopniu rozbieżna. Homonimia w zakresie motywacji cechuje niektóre antroponimy zacytowane wyżej, przy czym w tych wypadkach pojemność znaczeniowa leksemów, jak pokazują wskazane propozycje interpretacyjne, mieści się w obrębie jednego pola semantycznego. Jednak szereg nazwisk odnotowanych w parafii w Łapach może nawiązywać do apelatywów o bardzo różnej treści. Każdy z nich z jednakowym prawdopodobieństwem mógł pełnić funkcję etymonu pierwotnej nazwy osobowej. Leksemy te nazywają m.in.²³:

- człowieka w sposób bezpośredni lub czynność:
Журихинъ – por. ros. gw. (kursk., orł.) *журыха* ‘wesola, dziarska dziewczyna lubiąca dokazywać, żartować’ DAL I 543; ros. gw. (psk.) *журыхать* ‘żreć, jeść żarłocznie’ dal i 544;
- człowieka w sposób bezpośredni lub część ciała:
Лобовъ – por. ros. gw. *лоб* ‘leń, próżniak’; ros. *лоб* ‘czoło’, najprawdopodobniej na bazie tego leksemu powstało przezwisko człowieka o dużym, szerokim lub okrągłym (wypukłym) czole GAN 276;
- człowieka w sposób bezpośredni lub potrawę:
Леваишовъ – por. ros. *леваи* ‘człowiek leworęczny’; ros. *леваи* ‘ciasto (pasztecik) bez nadzienia lub z farszem z jagód’ GAN 278; może też od formy poch. od im. cerk. *Лев* TiŚl 218;
- człowieka w sposób bezpośredni, potrawę lub czynność:
Тюрнина – por. ros. gw. *тюря* ‘człowiek nieenergiczny, nieporadny; gapa’; ros. *тюря* ‘proste jedzenie: chleb rozmoczony w wodzie z solą’; ros. gw. *тюрить* ‘kłamać, straszyć’ GAN 485;
- człowieka w sposób bezpośredni, czynność lub roślinę:

²³ Grupy semantyczne (jak i same przykłady) przytaczam w wyborze.

Корепановъ – por. ros. gw. *копена* ‘określenie człowieka z ospowatą twarzą’; ros. gw. *копепать* ‘robić coś niezdarnie, nieumiejętnie, obcesowo’, ‘upierać się’, ‘dziwaczyć’, ‘wygłupiać się’; ros. gw. *копена, карена* ‘rzepa’ (określenie używane na Uralu) GAN 236²⁴;

- stopień pokrewieństwa lub wiek:

Бабушкинъ – por. ros. *бабушка* ‘pieszczotliwie o matce ojca lub matki lub o kobiecie w starszym wieku’ DAL I 33;

- zwierzę lub roślinę (część rośliny):

Кочневъ – por. ros. gw. (wiat.) *кочень* ‘kogut’; ros. *кочень* ‘głąb, kaczan kapusty’, przypuszczalnie jako przezwisko okrągłego, pełnego człowieka FED 121;

- zwierzę lub czynność:

Голубевъ – por. ros. *голубь*, ukr., błr. *голуб* ‘gołąb – gat. ptaka’; ros. *голубить* ‘hołubić, miłować, głąskać, pieścić’²⁵ GAN 133;

- roślinę lub przedmiot:

Бадинъ – por. ros. *бадьа* ‘pałka wodna – gat. rośliny’; ros. *бадьа* ‘ceber’, ros. gw. (kostr.) *бадьа* ‘rodzaj glinianej filiżanki’, ros. gw. (twier.) *бадьа* ‘balia do prania, wiaderko’, ros. gw. (wołż.) *бадьа* ‘dzban na mleko’ DAL I 37;

- przedmiot lub czynność:

Коробовъ – por. ros. *короб* ‘pleciony kufer lub skrzynia’, możliwe, że na bazie tego leksemu powstawały określenia osób pełnych, otyłych, korpu-lentnych; ap. ros. *коробиться* ‘zginać się, skręcać się (np. z bólu), wic się, stawać się krzywym’ GAN 252;

- przedmiot, roślinę lub czynność:

Пушкинъ – por. ros., ukr., błr. *пушка* ‘armata’ DAL III 545, SUMB 7 412, TSBM 4 528; ukr. gw. *пушка* ‘metalowe pudełko’ SUMB 7 412; ros. *пушка* ‘dzięgiel – gat. rośliny’ DAL III 545; ros. *пушка* ‘puszenie (doprowadzanie do puszystej postaci)’ DAL III 545;

- substancję lub czynność:

Коптевъ – por. ros. *копоть* ‘kopeć, sadza’, ros. *коптить* ‘kopcić, zady-miać, wędzić’ DAL II 159, pol. *kopeć* ‘ts.’, pol. *kopcić* ‘ts.’ SW II 464–465;

- przedmiot, potrawę (część produktu spożywczego) lub zawód:

Бардинъ – por. ukr. *барда* ‘siekiera o specyficznym kształcie’; kirg. *barda* ‘narzuta, pokrycie, zasłona’; ukr. *барда* ‘piętka od chleba’; tur. *barda* ‘cie-śła’ BIR 42.

²⁴ Por. n.os. *Копена, Карена, Кореп, Корепан, Карепан* GAN 236.

²⁵ Określenia *голуба, голубка, голубец, голубчик, голубок* to pieszczotkiwe zwroty do ukochanej, milej osoby GAN 133.

Są również przypadki, gdy dany wieloznaczny leksem może mieć odniesienie do człowieka w sposób bezpośredni w każdym ze swoich znaczeń, ale każde z nich służy charakterystyce osoby z różnej strony, np. dotyczy wyglądu zewnętrznego albo akcentuje cechę charakteru / sposób bycia, np.: *Шкрѣдовъ* – por. *шкрѣдъ* ‘człowiek niskiego wzrostu’, ‘człowiek uparty, zawadiaka, zadziora’ L–H 632, BIR 475.

Przedstawiony materiał antroponimiczny pozwala spojrzeć na obecność nazw własnych o określonym pochodzeniu językowym i reprezentujących określony typ słowotwórczy w warunkach niebędących naturalnym środowiskiem ich ukształtowania. Na badanym terytorium nazwiska te stanowiły komponent językowo i kulturowo obcy, który wskutek oddziaływania czynników polityczno-społecznych nie zdążył trwale zadomowić się w lokalnym mikrosystemie nazewniczym Łap i ich okolic.

Zasób słownictwa tkwiącego w podstawach słowotwórczych odnotowanych w księgach metrykalnych jednostek nazwiskowych jest bogaty i mieści w sobie leksemy zróżnicowane pod względem tematycznym, a niekiedy też językowym. Istotny i wart odnotowania jest udział wyrazów należących do rezerwuaru dialektalnego, choć ze względu na zasygnalizowane wyżej okoliczności mamy do czynienia głównie z gwarami obszarów geograficznie odległych od badanego terenu. Z tego między innymi powodu należy pamiętać, że zaprezentowane objaśnienia etymologiczne mogą być niepełne z uwagi na ogromną liczbę dialektów i gwar na terytorium byłego Imperium Rosyjskiego. Niektóre nazwiska mogą mieć źródło w leksemach właśnie z zasobu słownictwa regionalnego, do którego dotarcie jest niemożliwe lub w znaczny sposób utrudnione²⁶. Jednakże, jak zaznacza Lilia Citko, „[u]względnienie [...] gwarowego zasobu leksykalnego dokumentującego dawne słownictwo jest niezbędne przy ustalaniu etymologii propriów motywowanych przez apelatywa”²⁷.

Ponadto, zbieżność językowa podstaw apelatywnych w wielu wypadkach nie pozwala na rozróżnienie nazwisk rosyjskich, ukraińskich i białoruskich, jak również nazwisk w ogólnym sensie wschodniosłowiańskich od innych słowiańskich (np. polskich)²⁸. Dodatkowo część antroponimów może występować w postaci przekształconej, zdeformowanej (w momencie wpisu do ksiąg metrykalnych lub na etapie wcześniejszym). Niektóre mogły utrwalić się wskutek rusyfikacji nazwisk powstałych na gruncie innego języka, np. ukraińskiego, białoruskiego czy nawet

²⁶ A.В. Суперанская, А.В. Суслова, *Современные русские...*, s. 52–53.

²⁷ L. Citko, *Апелативы антропонимичне...*, s. 193.

²⁸ A.В. Суперанская, А.В. Суслова, *Современные русские...*, s. 59–60.

polskiego, toteż w wielu wypadkach w eksplikacjach podano leksemy bytujące w różnych językach ruskich (i w polszczyźnie), mimo że forma nazwiska wskazuje pozornie jednoznacznie na jego rosyjskie pochodzenie. Poddane rusyfikacji mogły być (choć nie musiały) również postaci słowotwórcze antroponimów, np. w zakresie wygłosu (por. ukr. *Бьленко, Гончаренко, Лысенко* > ros. *Бьленковъ, Гончаренковъ, Лысенковъ*).

Nazwiska (wcześniej patronimy) z apelatywami w podstawie sformowały się na bazie przezwisk, ale w przeszłości w użyciu pozostawały również tożsame z tymi ostatnimi jednotematowe imiona charakteryzujące nadawane dzieciom. Często były to miana równe nazwom zwierząt, np. w języku rosyjskim *Волк, Ворона, Заяц, Медведь*, ale też też innym wyrazom, np. *Добыча, Поп, Черной*²⁹.

Na zakończenie dodajmy, że znaczna liczba mian „pośrednich” z perspektywy problematyki podjętej w tym artykule, czyli funkcjonujących już jako zonimizowane określenia konkretnych osób (formalnie równe apelatywom lub uprzednio derywowane w planie doonimicznym), ale jeszcze niebędących patronimami, jest poświadczona w źródłach (choćaby w przywoływanych tu pracach Mikajła Biryły i Iriny Ganżyny, por. np. *Абух, Обух* BIR 16, GAN 11, *Байбак* GAN 38, *Бака* GAN 45, *Белы* BIR 51, *Вольник* GAN 111, *Востры, Остры* BIR 90, *Жилэй* GAN 196, *Жолуд, Жолудзь* BIR 147, *Кудравец* BIR 226, *Курбат* BIR 233, GAN 263, *Мядзведзь, Медведь* BIR 291, *Смирной* BIR 384, *Сокал, Сокол* BIR 386, *Шакута* BIR 462, *Шкрэд* BIR 475 itd.), inne zaś wymagają rekonstrukcji z analizowanych form nazwiskowych. Co więcej, ze względu na efemeryczność lub mikrozasieg nie zawsze można odnaleźć potwierdzenie odpowiednich nazw apelatywnych (szczególnie derywatów sufiksalnych lub alternacyjnych powstałych w płaszczyźnie doonimicznej), w wielu wypadkach da się jednak z dużym prawdopodobieństwem ustalić motywujące je podstawy³⁰, co pokazuje także analizowany materiał z Łap.

WYKAZ SKRÓTÓW

- BASK – H.A. Баскаков, *Русские фамилии тюркского происхождения*.
 BIR – M.B. Бірыла, *Беларуская антрапанімія. 2. Прозвішчы, утвораныя ад апелятыўнай лексікі*, Мінск 1969.
 BTS – С.А. Кузнецов, *Большой толковый словарь русского языка*.
 DAL – В.И. Даль, *Толковый словарь живого великорусского языка*.

²⁹ Przykłady za: GAN, L–H, NIK.

³⁰ L. Citko, *Apelatywy antroponimiczne...*, s. 193.

- FED – Ю. Федосюк, *Русские фамилии*.
- GAN – И.М. Ганжина, *Словарь русских фамилий*.
- L–H – В.П. Лемтюгова, И.О. Гапоненко, *Корни наших фамилий / Карані наших прозвіщай*.
- MEZS – I. Mežs, A. Stafecka, R. Silīņa-Piņķe, O. Kovaļevska, *Latviešu uzvārdu arhīvu materiālos: Kurzeme, Zemgale, Sēlija*.
- NIK – В.А. Никонов, *Словарь русских фамилий*.
- SIP – *Spis imion prawosławnych w brzmieniu polskim i staro-cerkiewno-słowiańskim*.
- SUMB – *Словник української мови: в 11 тт.*, І.К. Білодід (ред.).
- SUMH – *Словарь української мови: в 4-х тт.*, Б.Грінченко (ред.).
- SW – J. Karłowicz, A. Kryński, W. Niedźwiedzki, *Słownik języka polskiego, tzw. warszawski*.
- TiSl – А.Н. Тихонов, Л.З. Бояринова, А.Г. Рыжкова, *Словарь русских личных имен*.
- TSBM – *Тлумачальны слоўнік беларускай мовы*, К.К. Атраховіч (ред.).
- ZUE – В.В. Жайворонок, *Знаки української етнокультури. Словник-довідник*.

- ap. – apelatyw
- arab. – arabski
- baszk. – baszkirski
- blr. – białoruski
- cerk. – cerkiewny
- fr. – francuski
- gat. – gatunek
- gw. – gwarowy
- im. – imię
- irk. – irkucki
- kirg. – kirgiski
- kostr. – kostromski
- kursk. – kurski
- lit. – litewski
- lud. – ludowy
- łot. – łotewski
- mong. – mongolski
- n.m. – nazwa miejscowa
- n.os. – nazwa osobowa
- nazw. – nazwisko
- orł. – orłowski
- orm. – ormiański
- pieszcz. – pieszczotliwie

pol.	–	polski
por.	–	porównaj
pot.	–	potoczny
przen.	–	przenośnie
przew.	–	przezwisko
psk.	–	pskowski
reg.	–	regionalny
ros.	–	rosyjski
stbłr.	–	starobiałoruski
strus.	–	staroruski
tat.	–	tatarski
tur.	–	turecki
twer.	–	twerski
ukr.	–	ukraiński
wiat.	–	wiacki
wołż.	–	wołżański
wsł.	–	wschodniosłowiański
zdrobn.	–	zdrobnienie
zn.	–	znaczenie
zob.	–	zobacz

BIBLIOGRAFIA

- Baskakov N.A., *Russkie familii tûrkskogo proishozhdeniâ*, Baku 1992.
- Biryła M.V., *Belaruskaâ antrapanimiâ. 2. Prozviščy, utvoranyâ ad apelatyŭnaj leksiki*, Mińsk 1969.
- Cieślíkowa A., *Nazwy własne w procesie rekonstrukcji obrazu dawnego świata*, [w:] *Przeszłość w językowym obrazie świata*, A. Pajdzińska, P. Krzyżanowski (red.), Lublin 1999, s. 269–276.
- Cieślíkowa A., *Staropolskie odapelatywne nazwy osobowe. Proces onimizacji*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1990.
- Citko L., *Apelatywne antroponimiczne w nazwiskach podlaskich XV–XVII wieku na tle słownictwa gwarowego*, [w:] *Studia Slawistyczne 7. Pogranicza: kontakty kulturowe, literackie, językowe*, L. Dacewicz, B.E. Dworakowska (red.), Białystok 2008, s. 189–194.
- Czubała K., *Nazwiska współczesnych mieszkańców Chełma mające w swych podstawach nazwy zwierząt i roślin (z uwzględnieniem elementów wschodniosłowiańskich i germańskich)*, „*Poradnik Językowy*” 2008, 5 (654), s. 52–63.
- Dal’ V. I., *Tolkovij slovar’ živogo velikoruskogo âzyka*, t. I–IV, Sankt-Peterburg–Moskva 1880–1882.
- Dolistowska M., *Kościół pw. św. Piotra i Pawła w Łapach i jego architekt Kazimierz Skórewicz*, „*Białostoczczyzna*” 1996, 3, s. 60–70.
- Fedosûk Ŭ., *Russkie familii*, Moskva 1996.

- Ganžina I.M., *Slovar' russkih familij*, Moskva 2001.
- Karłowicz J., Kryński A., Niedźwiedzki W., *Słownik języka polskiego*, t. I–VIII, Warszawa 1900–1927.
- Kuznecov S.A., *Bol'shoj tolkovyj slovar' russkogo ŗzyka*, Sankt-Peterburg 2001.
- Lemtŭgova V.P., Gaponenko I.O., *Korni naših familij / Karani našyh prozviščau*, Minsk 2018.
- Lubicz-Łapiński Ł., *Łapy i ich mieszkańcy. Zaścianki Łapińskich w XV–XVIII w.*, Białystok 2004.
- Magda-Czekaj M., *Świat przyrody widziany przez nazwiska pochodzenia gwarowego*, „Onomastica” 2016, LX, s. 151–162.
- Małek A., *Prawosławna cerkiew p/w Św. Mikołaja w Łapach*, „Białostoczczyzna” 1995, 2, s. 91–93.
- Mežs I., Stafecka A., Siliņa-Pinķe R., Kovaļevska O., *Latviešu uzvārdu arhīvu materiālos: Kurzeme, Zemgale, Sēlija*, d. I–II, Rīga 2019.
- Nikonov V.A., *Slovar' russkih familij*, Moskva 1993.
- Polákova E.N., *Iz istorii russkih imen i familij*, Moskva 1975.
- Slovar' ukraińs'koj movi: v 4-h tt.*, B. Grinčenko (red.), Kiiv 1907–1909.
- Slovník ukraińs'koj movi: v 11 tt.*, Ĩ.K. Bilodid (red.), Kiiv 1970–1980.
- Sobieszczak P., *Łapy. Miasto przy kolei*, Łapy 2013.
- Sobieszczak P., *Łapy. Miasto, które się narodziło*, Łapy 2025.
- Sosna G., Troc-Sosna A., *Zapomniane dziedzictwo. Nie istniejące już cerkwie w dorzeczu Biebrzy i Narwi*, Białystok 2002.
- Spis imion prawosławnych w brzmieniu polskim i staro-cerkiewno-słowiańskim*, Warszawa 2011.
- Superanskaâ A.V., Suslova A.V., *Sovremennye russkie familii*, Moskva 1981.
- Tihonov A.N., Boârinova L.Z., Ryžkova A.G., *Slovar' russkih ličnyh imen*, Moskva 1995.
- Tłumačal'ny sloŭnik belaruskaj movy*, K.K. Atrahovič (red.), t. 1–5, Minsk 1977–1984.
- Unbegaun B.O., *Russkie familii*, Moskva 1989.
- Žajvoronok V.V., *Znaki ukraińs'koj etnokul'turi. Slovník-dovidnik*, Kiiv 2006.